

Sukupuoli, muutos ja ikääntymistutkimuksen metodologiset haasteet

Pirjo Nikander

Vuonna 2008 *Journal of Aging Studies* -lehti julkaisi erikoisnumeron, jossa kriittisen ikääntymistutkimuksen etualan nimiä oli pyydetty refleктоimaan uraansa tutkijoina, omaa ikääntymistään ja vanhenemistutkimuksen menetelmiä, antia ja tulevaisuuden keskeisiä kysymyksiä. Kirjoittajakunta koostui jo keski-ään saavuttaneista tunnetuista anglo-amerikkalaisista tutkijoista, kuten Toni Calasanti, Simon Biggs ja Stephen Katz, ja eläkeiässä olevista pitkän linjan teoretikoista, kuten Andy Achenbaum, Carroll Estes, Jon Hendricks, Chris Phillipson, Martha B. Holstein ja Rom Mannheim. Erikoisnumero tarjosi kirjoittajajoukolle harvinaisen mahdollisuuden reflektoida omaa ikääntymistään, sen tuomaa muutosta ja merkityksiä suhteessa teorioihin, käsitteisiin ja tutkimustuloksiin, joita he myös itse ovat olleet muodostamassa uransa aikana. Teksteissään he tarkastelevat omaa henkilöhistoriaansa suhteessa ikääntymistutkimuksen aihekirjoon sekä teoria- ja menetelmäkehitykseen. Samalla tavanomainen välimatka tutkijan ja tutkittavan kohteen välillä katoaa, kun kirjoittajat, kuten

kaikki ikääntymistutkijat ennen pitkää, asettuvat osaksi aineistiaan ja koettelevat tieteellisen tiedon ja yleistysten käyppyyttä itseään ikään kuin peiliin katsoen. Tuloksena on kiintoisa, harvinainen ja ihmiskasvoinen kokonaisuus, jossa teoreettinen kohtaa omaelämäkerrallisen ja henkilökohtainen, ruumiillinen ikääntymisen kokemus samasta aiheesta tuotetut empiiriset yleistykset ja keskiarvot (Nikander 2009a).

Erikoisnumero avaa samalla näkymän ikääntymistutkimuksen keskeisiin teoreettis-menetelmällisiin keskusteluihin. Perinteinen 'ikä – kohortti – periodi' -jako sekoittuu kertomuksissa ikääntymisen sukupuolittuneeseen kokemukseen kirjoittajien reflektoidessa omaa henkilöhistoriaansa, kasvuympäristöään, nuoruuden tärkeimpien vuosien kohorttikokemuksia, taitekohtia, sekä muun muassa sukupuolen, perherakenteen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden vaikutuksia omaan elämään, tutkijanuraan ja teorioihin. Kokoelma osoittaa, miten erilaiset intersektionaaliset jännitteet sosiaalisen ja henkilökohtaisen, rakenteiden ja yksilön toiminnan ja merkityksenannon sekä mikro- ja makrotason välillä ovat aina läsnä ikääntymistutkimuksen metodologiasta puhuttaessa. Sukupuolen ja iän toisiinsa kietoutumista voidaankin tarkastella paitsi makrotason pitkän ajanjakson muutoksina, demografisena, taloudellisena tai sosiaalipoliittisena kehityksenä, trendeinä ja tunnuslukuina, myös kulttuurisena, tilannekohtaisena, henkilökohtaisesti jäsenyvänä ja koettuna kokonaisuutena.

Tässä artikkelissa tarkastelen iän ja sukupuolen tutkimusta erityisesti metodologisena kysymyksenä. Kysyn, onko ajassa jotain erityistä, joka tekee sukupuolesta tai mieheydestä keskeisesti kiinnostavan ikääntymisen tarkastelukulman, ja jos näin on, millä menetelmin aihetta kenties tulisi lähestyä. Tarkastelen aluksi joitakin ikääntymistutkimuksen teoreettis-metodologisia keskusteluja ja avaen erityisesti *mikroistumisesta* ja mikro-makro -jaosta käytyä keskustelua. Tämän jälkeen esittelen laadullisen seurantatutkimuksen yhtenä tapana ylittää perinteinen jako mikro- ja makrotasoon. Voiko laadullinen seurantatutkimus avata empiirisen ikkunan ihmisen elämänsä elämänvaiheissa? Näiltä osin artikkelissani on kyse metodologisesta

kokeesta, jossa aineistona ja illustraation välineenä käytän kahden suuriin ikäluokkiin lukeutuvan miehen yksilöhaastatteluja. Haastattelut on tehty miesten ollessa 50-vuotiaita ja toistettu 64-vuotiaina. Artikkelin lopuksi käsittelem sukupuolittuneen lähestymistavan vahvuuksia ja rajoituksia. Kysyn, onko sukupuoli lopulta liian kapea linssi ikääntymiseen ja tuleeko sen rinnalle tuoda laajempia, ikääntymisen globaalit ja intersektionaaliset aspektit paremmin tavoitettavia lähestymistapoja. Kysyn myös, miten ikääntymistutkimuksen temaattista, teoreettista antia ja sen mahdollista metodologista likinäköisyyttä on mahdollista testata.

Mikro- ja makrokuvia: ikäntymistutkimuksen teoria- ja metodisuhdanteet

Yhteiskuntatieteellisen ikääntymistutkimuksen kentällä käytyä viimeaikaista menetelmäkeskustelua voi kuvata kaksinapaiseksi. Yhtäältä ikääntyvää yhteiskuntaa lähestytään laajojen taloudellisten, väestörakenteellisten, työnjaollisten tai globaalien trendien ja dynamiikkojen kautta. Toisaalta esimerkiksi kulttuurigerontologit ovat kiinnostuneempia tarkastelemaan ikääntymistä yksilöiden tilanteisen toiminnan, kulutuksen, merkitysten, diskurssien ja vuorovaikutuksen perspektiiveistä. Tässä jaossa ei sinänsä ole mitään uutta. Metodisuhdanteet vaikuttavat ikääntymistutkimukseen siinä missä muihinkin aloihin (Alastalo 2005), ja tutkijat ovat aina valinneet eri tulo- ja analyysikulmia samaan ilmiöön. Kentältä kuuluu silti huolestuneita äänenpainoja. Hagestad ja Dannefer (2001) ovat viitanneet makrotason sosiaalisen koheesion, konfliktien sekä laajemman rakenteiden, normien ja arvojen kautta tapahtuvan tarkastelun puutteeseen puhumalla ikääntymistutkimuksen *mikroistumisesta* (microfication). Metateoreettisessa pohdinnassaan he identifioivat potentiaalisia syitä tälle trendille ja teoreettisen, ikääntymisen ilmiötä selittävän ja kokonaiskuvaa rakentavan tutkimuksen vähäisyydelle. Samalla he syyttävät lähinnä kuvaamaan pyrkivää ”empirismin pölypilveä” ja

mikrovuorovaikutuksen tasolle seisahtavaa tutkimustrendiä alan jatkuvasta teoriaköyhyydestä (Hagestad & Dannefer 2001, 4, ks. myös Maddox & Campbell 1985, Leinonen 2008).

Mikroistumisen takana Hagestad ja Dannefer (2001) näkevät useita toisiinsa liittyviä tekijöitä. Jälkimoderni aika – zeitgeist – ensinnäkin suosii yksilön toiminnan tarkastelulle pohjaavaa tutkimusotetta. Toiseksi ikääntymisen yleinen ”medikalisoituminen” ohjaa käsitteellistämään ikääntymistä ongelmakeskeisin termein. Tämä ”kurjuusperspektiivi” (Tornstam 1992) ohjaa tutkimukseen, joka tarjoaa poliittisille, sosiaalipoliittisille ja terveydenhuollon toimijoille tutkittua tietoa, jolle toimintaa ja päätöksentekoa rakentaa. Kolmanneksi Hagestad ja Dannefer toteavat myös tutkimusrahoituksen liialti tukevan tutkimusperspektiivien kapeutumista ja yksilöiden välittömän toimintaympäristön, jopa meso-, organisaatio- ja yhteisöjen tason sivuuttavia tutkimushankkeita (emt. 2001, 15). Ongelmakeskeinen mikroistumiselle pohjaava tutkimus näkyy kirjoittajien mukaan selvästi tieteellisissä kokouksissa ja konferensseissa, joissa voi nykyisin viettää runsaasti aikaa hoivataakkaa tai dementiaa käsitteleviä esityksiä kuunnellen. Jos sen sijaan toivoo kuulevansa yhteiskuntien ikärakenteellista muutosta, ikäryhmien keskeisiä suhteita tai epätasa-arvoa käsittelevää keskustelua, on valinnanvara jo huomattavasti kapeampi.

Hagestad ja Danneferin puheenvuoro on ehkä tietoisien poleemien. Voimme myös olla sitä mieltä, että perinteinen keskustelu mikro- ja makrotasojen välille tehtävästä erosta on lopulta yhtä hedelmällinen kuin vanha kahtiajako irtautumis- ja aktiivisuusteorian välillä. Itse kysymys on kuitenkin ikuinen. Tutkimusmetodologiamme sijoittaa ikääntymisen ontologian ja ilmiön aina tietyllä tapaa. Toisin sanoen tutkimus helposti etualaistaa ikääntymisestä ja elämänkulusta luotavasta kokonaiskuvasta jotkut aspektit, jättäen samalla toiset taka-alalle. Mutta onko mahdollista löytää lähestymistapoja ja menetelmiä, joissa laajempi aikaan ja paikkaan sitoutuva yhteiskunnallinen taustakuva rakenteineen yhdistyy yksilön paikallisen toiminnan kulttuuriseen tarkasteluun. Tämänkaltaista metodologiaa, jossa eri traditiot, äänenpainot ja laajempi ”konteksti ja ikääntyvien oma toimijuus sulautuvat”

on toistuvasti peräänkuulutettu gerontologian menetelmäkeskusteluissa (Hendricks 2003, 80, Nikander 2009b). Seuraavaksi esittelen viime vuosina suosiotaan lisännen laadullisen seurantatutkimuksen lähtökohtia ja koettelen, missä määrin sen kautta on kenties mahdollista rakentaa siltoja mikro- ja makrotasojen ja eri metodologisten näkökulmien välille.

Laadullinen seurantatutkimus ja ikääntymisen polut

Eletyn elämän seuraamisen mahdollistavat menetelmät ovat suhteellinen harvinaisuus ikääntymistutkimuksessa. Käytössä on kylläkin retrospektiivisiä, esimerkiksi kertomuksia tai elämäkertahaastatteluja käyttäviä (”kerro minulle elämäntarinas”) tai toistettavien, samoilta osallistujilta tai kohorteilta koottavia survey- tai paneeliaineistoja hyödyntäviä lähestymistapoja (esim. Bornat 2002, Pulkkinen ym. 2003, Wadsworth 2002). Viimeksi mainittujen aineistojen hyödyntämisen mahdollisuudet ovatkin erityisesti Suomessa huippuluokkaa. Lisäksi esimerkiksi etnografisissa kenttätutkimuksissa voidaan myös seurata samaa yhteisöä ja sen kehittymistä, vaiheita ja elämänkaarta. Viimeksi mainitun kaltaisesta tutkimuksesta esimerkkinä voisi olla vaikkapa Peter Townsandin Englannin ja Walesin vanhainkotihoivaa käsittelevä klassikko *The Last Refuge* (1962) ja osin sen pohjalta tehty seurantatutkimus, jossa Julia Johnson kollegoineen muun muassa vieraili osassa Townsandin 50 vuotta aiemmin tutkimissa vanhainkohteissa (Johnson, Rolph & Smith 2000). Yhdessä nämä kaksi teosta piirtävät harvinaislaatuisen kuvan vanhusten hoivan historiasta ja sen käytänteiden muutoksesta ajassa.

Laadullinen seurantatutkimus (qualitative longitudinal research) on viime aikoina toistuvasti nimetty, tai kenties pikemminkin uudelleen löydetty, omaksi menetelmäkseen (esim. Holland, Thomson & Henderson 2006, McLeod & Thomson 2009, Neale & Flowerdew 2003). Sillä viitataan tutkimusotteeseen, jossa samoja ihmisiä tai yhteisöjä seurataan tietyin aikavälein, tyyppillisesti haastatteluja ja

etnografista otetta yhdistäen. Tämä ihmisten ”rinnalla kulkemisen” metodi (McLeod & Thomson 2009, 61) soveltuu erityisesti erilaisten elämäntilanteiden siirtymien ja elämänurien tarkasteluun. Sitä onkin mahdollista soveltaa esimerkiksi lasten koulutusurien, sukupuolittuneiden työurien, vankila- tai rangaistusurien, kroonisten sairauskokemusten, aikuisuuteen, vanhemmuuteen tai isovanhemmuuteen siirtymisen, sekä omaishoitajuuden tai eläköitymisen tutkimuksessa. Laadullista seuranta tutkimusta käyttävien mukaan lähestymistavalla on lukuisia etuja esimerkiksi paneeliseurantaan verrattuna. Neale ja Flowerdew’n (2003, 192) mukaan määrällinen seuranta tuottaa ikään kuin ”joukon pysäytettyjä still-kuvia, jäädytettyjä hetkiä ajassa, jotka tarjoavat lintuperspektiivin sosiaaliseen elämään, panoraamakuvan laajuudeltaan, mutta yksityiskohdilta puutteellisen.” Elokuva metaforaa jatkaen he toteavat määrällisen seurannan rakentavan suuren kertomuksen kohteestaan. Samalla kuitenkin yksittäiset juonen käännteet, ihmiselämän kertomuksen yksityiskohdat ja sen merkittävät tapahtumat jäävät helposti piiloon. Henwood ja Lang (2003, 49) puolestaan toteavat, ettei paneelitutkimus useinkaan tavoita ihmiselämän joustavaa ja usein tilannesidonnaista kokemusta, ymmärrystä ja tulkintaa, joiden kautta ihmiset selviytyvät ja reagoivat elämäntilanteen siirtymiin ja sosiaaliseen muutokseen.

Laadullisen seuranta tutkimuksen tarkempi määrittely on sen pidemmästä historiasta huolimatta vielä käynnissä ja käytössä olevien menetelmällisten ja aineistokeruun muotojen valikoima täydentyy kaiken aikaa (Henwood & Lang 2003, Holland, Thomson & Henderson 2006, Thomson & Holland 2003, Saldana 2003). Menetelmänä se on paitsi työläs, kallis ja tutkijan sitoutumista vaativa, myös tyypilliseen tutkimusprojekti- ja rahoituslogiikkaan huonosti istuva. Käytössä on usein sekä retrospektiivisiä ja prospektiivisiä materiaalia hyödyntäviä aineistontuottamisen tapoja: kyselyjä, etnografiaa, yksilö- ja ryhmähaastatteluja sekä henkilökohtaisia dokumentti-, päiväkirja- ja kuva-aineistoja, joista myös koostetaan aineistoarkistojä yhteiseen käyttöön (Timescapes 2012). Lähestymistavan voikin katsoa lukeutuvan monimenetelmien tai mixed methods -lähestymistapojen

joukkoon ja sen viimeaikainen suosio selittyy sillä, että myös sosiaalipoliittinen päätöksentekotyö tarvitsee kysely- ja numerotiedon rinnalle muutosprosessien hienosyisemmän dynamiikan tavoitettavia menetelmiä (McLeod & Thomson 2009, 62).

Esimerkkinä laadullisesta seurantatutkimuksesta voisi mainita *Inventing Adulthoods* -hankkeen, jossa noin sadan, eri puolilla Britanniaa asuvan nuoren aikuisuuteen siirtymistä seurattiin kymmenen vuoden ajan. Tutkittavien valinnassa otettiin huomioon kaupunki-maaseutu -erot, samoin kuin kulttuurinen, etninen ja taloudellista asemaa määrittävä variaatio. Tutkimusaineisto koostui paitsi kyselyistä ja haastatteluista myös muun muassa nuorten pitämistä päiväkirja-aineistoista (esim. Thomson, Plumridge & Holland 2003). McLeodin (2003) mukaan laadullinen seurantatutkimus voikin tavoittaa jotain prosessista, jossa ihmisen minuu tai jatkuvasti prosessissa oleva habitus (habitus-in-process) jäsentyy tai muuttuu aikajanalla. Se on hyödyllinen työkalu erityisesti tarkasteltaessa ajallisten, paikallis-maantieteellisten ja rakenteellisten tekijöiden sekä ihmisen toimijuuden, arvojen ja asenteiden keskinäissuhdetta. Lähestymistapana se toisin sanoen näyttäisi ainakin lupaavan ylittää aiemmin mainitun mikro- ja makrotasojen välille rakennetun raja-aidan ja kenties samalla vastaavan mikroistumisyytteisiin.

Miten laadullinen seuranta-asetelma sitten soveltuu ikääntymisen ja sukupuolen tutkimukseen? Mitä annettavaa sillä mahdollisesti on ja miten esimerkiksi kuva ikääntyvän miehen elämänkulusta täydentyy laadullista seurantaa soveltaen? Seuraavassa teen menetelmällisen kokeen. Tarkastelen kahden suuriin ikäluokkiin kuuluvan miehen erityisesti eläköitymisen ja ikääntymisen henkilökohtaisia merkityksiä hakevaa haastattelupuhetta. Keskustelut on tehty miesten juuri täytettyä 50 vuotta (vuonna 1997) ja toistettu eläkkeelle siirtymisen aikoihin heidän täytettyä 64 vuotta (vuonna 2011).

Kaksi miestä luokkakuvasa

Seuraavassa ääneen pääsevät Pauli ja Juhani, kaksi vuonna 1947 syntynyttä, taustoiltaan erilaista miestä. Juhani on ensimmäisen haastattelun aikoihin jäänyt juuri työttömäksi ja hänellä on takanaan joitakin lyhyitä työllistämiskaksoja, mutta ei omasta mielestään näkymää pidemmästä työllistymisestä. Pauli puolestaan on itse omistamansa firman toimitusjohtaja ja hyvässä taloudellisessa asemassa. Molemmilla haastateltavalla on lapsia ja he ovat naimisissa. Olen valinnut tarkasteluun erityisesti työhön, terveydentilaan ja tulevaisuudennäkymiin liittyvää keskustelua. Haastattelukatkkelmat on anonymisoitu ja eris- ja paikannimet ja jotkin tunnistamisen mahdollistavat yksityiskohdat on muutettu. Kahdessa ensimmäisessä katkelmassa miehen kuvaavat elämäänsä 50-vuotiaana.

Pauli: Siis mullahan on onnellinen tilanne.

PN: Mm

Pauli: Et mä nostan vaan vuokria ja ja ja sillain että että... Ei oo velat on maksettu ja kaikki kaikki kaikki on mitä tarvitaan. Autot, asunnot, kesähuvilat, Lapin majat. Ja kaikkee on. ((myöhemmin samassa haastattelussa Pauli puhuu eläkkeelle siirtymisestä))

Pauli: Mä meinaan sillai hiljaa lipsuen että tota katton kalenteria, siellä lukee golf. Tai sihteeri kun on taitava niin se panee sinne että tota neuvottelussa ja Lapin matkoja pari kolme keväällä ja syksyllä pari Espanjan matkaa. Golf ja ja hiihto ja...

Juhani: Mut kyl... Mut siis tää, nykyinen tilanne tuntuu siis aika nöyryyttävältä että, siinä kai on siitä kysymys että täs on niinku oma ihmisarvo kyseenalaseina kokoajan.

PN: Mm. Se liittyy kuitenkin sitten tähän tota niin niinku työssä olemiseen ja työn merkitykseen niinkö?

Juhani: Juu. Tässä eletään palkkatyöyhteiskunnassa. Tota työttömyys on kirous ja työ on kirous. Että ole siinä jotenkin.

PN: Niin

Juhani: Siinä jotenkin pitäs roikkua, mut siis kun (tauko) Niin. En siis ole (tauko) löytänyt paikkaani maailmassa tai yhteiskunnassa. ((*myöhemmin samassa haastattelussa Juhani puhuu tulevaisuudennäkymistä*))

Juhani: Ei siitä mitään tuu. No sit mä en. Makaan siinä sohvalla työttömänä tai pätkäröissä ja katon ku lapset kasvaa. Toivon pääseväni aina kesämökille.

Molempina ajankohtina tehdyissä haastatteluissa oli mukana sekä retrospektiivisiä että tulevaisuuteen projisoivia, tulevaa kuvittelemaan kutsuvia kysymyksiä (ks. tarkemmin Nikander 2002). Yllä olevissa katkelmissa miesten kuvaamat elämän nykyisyyden ja tulevaisuuden näkymät poikkeavat selvästi toisistaan. Molemmat jäsentävät tätä päivää ja tulevaisuuttaan työnteon kautta ja samalla miesten arviot, toimijuus ja toimintahorisontit rakentuvat selvästi erilaisiksi. Kiinnostavia teemoja analyysin kannalta voisivat olla ainakin toiminnan ja paikallisuuden jäsenyykset, siis se miten miehet omaa yhteiskunnallista paikkaansa kategorisoivat (Nikander 2010). Koska aineisto tällä kertaa asettuu lähinnä metodisen keskustelun ja kokeen välineeksi, en tässä lähde tarkemmin analysoimaan puheen yksityiskohtia.

Seuraavissa kahdessa aineistonäytteessä puhujat vastaavat haastattelijan ajan kulumista ja ikääntymisen merkitystä koskeneeseen kysymykseen. Samalla puhe kääntyy kuolemaan ja terveyteen.

Pauli: Sitten tulee tässä iässä pojat rupee niinku vähän sairasteleen saamari

PN: Mm-hm

Pauli: Ihan selvästi. Että osa ei oo hoitanu kuntoonsa. Tietysti tota onneksi ei oo pamahtanu mitään ittelle semmosia mutta... Ainahan se on mahdollista että sydän jysähtää ja, tai jotain että ollaan ylipainosia ja viinojakin juodaan ja ja tuolla maailmassa pyöritään ja... Ja tota... Sillaihan se menee sitten että joutuu niinku vähän hillitteen tätä puolta ja

- PN:** Joo
- Pauli:** Tupakka tietysti pois ja... Sitte semmosena kuuskymppisenä tule kysyyn ni siinähan ruvetaan pian kattoon että ooksä olemassa vai ei. Luokkakajuhliissa suurinpiirtein, asiat oli jo kääntynyt että osa puhui tämmöisistä terveyksistä sun muista. Kun on lääkäriä ja kaikennäköistä sähläriä joukossa ja. Tommoset DC-kympin kapteenit on kovimmassa kunnossa kun niitten on pakko olla.
- PN:** Niin
- Pauli:** Siis aika hyvä kirjo meitä on. Ja upseerit oli hyvässä kunnossa. Siel on kaks everstiä muistaakseni porukassa. Ne on hyvässä kunnossa. Mutta nää ekonomit ja dipl.inssit jotka on tehtaan-johtajia niin
- PN:** Niin ne joutuu edustaan
- Pauli:** Voi vitsi kuule ne alko oleen jo vähän raakkeja jo.
- Juhani:** Joo työurasta nyt ei ollu siis paljon, paljon, paljon jäljellä eikä luvassa mutta tota, muutenhan se nyt tarkottaa siis tätä eksistentiaalista ulottuvuutta. Siis, (naurahtaa) maasta olet tullut ja maaksi sinun pitää jälleen tuleman - ulottuvuutta. Niin se on se eksistentiaalinen ulottuvuus joka siis, ahdistaa ja pelottaa. Toi, niinku kuolema-ajatus tuli jollain tavalla vasta pari vuotta mun äidin kuoleman jälkeen mulle. Mä olin sitä, sitä ennen sitä mieltä että kaikki ihmiset kuolevat. Ja tota, (naurahtaa) sitten pari vuotta mun äidin kuoleman jälkeen niinkun kolahti että minä kuolen (naurahtaa) Ja se oli niinku ihan eri juttu.

Yllä olevissa katkelmissa terveyteen ja omaan kuolevaisuuteen liittyvät teemat otetaan esille ikääntymisen mukanaan tuomina asioina, jotka ikään kuin ”herätään” huomaamaan. Pauli puhuu selvästi oman ikäpolvensa edustajana, yhtenä ”pojista” ja omaa terveyttään ja elämäntapojaan luokkakokouksessa tapaamiinsa ystäviinsä verraten. Juhaniin puhe taas on selvästi henkilökohtaisempaa ja siinä tulee esille havahtuminen omaan kuolemaan. Ajallisuuden kautta puheesta siis on analysoitavissa sukupuolittuneen terveyspuheen yksityiskohtia,

vastuunoton ja iän myötä eteen tulevien ”terveysiirtyminen” rakentumista (vrt. Pietilä 2008).

Uusintahaastattelut edelleen täydentävät miesten tapaa paitsi kuvata omaa henkilökohtaista muutostaan, myös sitä, miten he kaikkia muitakin koskevaan elämänkululliseen muutokseen itse asennoituvat ja mitä ratkaisuja tekevät. Seuraavissa kahdessa aineistokatkelmassa terveyttä ja elämämuutoksia koskeva puhe siis jatkuu, mutta puhujat ovat 14 vuotta vanhempia, 64-vuotiaita.

Pauli: Niin mää oon neljä vuotta sitten luovuttanu firman pojalle. Nyt mää en oo mikään, on kamalan kiva, kun ei oo mikään. Sitten kuitenkin maailma on kunnossa, se on se taitolaji sitten. Lihominen tapahtu 50 ja 60 väliin tulee kun laiskistuu ja ei viitti niin kauheesti hosuu tuol pitki ja syö hyvin ja... kun ylipainoo tulee niin menee lonkat ja menee polvet ja menee kaikki, mää varotan kaikkia, että ruvetkaa pikkusen kattoon peräänne siinä viidenkymppin kohdalla, mää en viel sillon ymmärtäny, mää menin kovaa... Sieltähän se tulee, sitä ei aina tajuta, mul on peltiä lonkassa tai vähän kalliimpaa ainetta ja toi pannaan poikki kuukauden perästä, uutta polvee, että semmosia tulee. *((myöhemmin samassa haastattelussa))*

PN: Mites se, onks sulla ollu vaikea sopeutua tähän, että kroppa rupee niiku...?

Pauli: Kyllä siihen toistaseks viel hyväksyy, mutta tota se on kurjaa ettei mene enää Eurooppaan laskettelurinteille eikä veneessä ei oo enää niin ketterä. Mutta sitte mää oon kippari, että vielä ei oo mitään vakavaa. Että vielä kulkee portaissa täällä pitkin. Se on ihan selvä kun kattoo kavereita seittemänkymppisinä. Se on paha jos kintut menee, ei mulla vielä oo semmosia ahdistustiloja, et se on jännää.

Juhani: Sitten on elähtäny vähän lisää, ja mahaa on tullu lisää, mikä hävettää suuresti. Pojat on lentäny pesästä, joka on siis uus elämäntilanne. Joo nuorempi poika muutti viime syksynä pois kot-

too. Se oli mulle hyvin ambivalentti tilanne, ku lähtee viimeinen kakara pois, toisaalta toivoo, ettei siitä mitään peräkammarin poikaa tule, eli lähteehän sen pitääkin. No sit ne on siirtäny mut eläkkeeltä toiselle. Työttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle, joka aiheuttaa kans jonkinlaisia identiteetti-ihmettelyjä...

PN: Varmasti.

Juhani: et mikä otus mää oon. Kyllä mää tänä vuonna meinaan vielä pikkusen palkkatyötäkin tehdä, siis lapionvarressa sulan maan aikaan, pihanrakennustöitä. Mutta että saattaa olla, että se on viimeene, että tää vuosi on viimeinen vuosi ehkä palkkatöissä. Juu, että kun mää siis aikoinaan siihen jopa pitkäaikaistyöttömän rooliin meinasin uida liiviin ja sitten olin työttömyyseläkeläinen. Sitten kuitenkin tää eläkeläisyys on jotenkin erilaista kuin työttömyys. Elämäntilanteessa ei oo paljon paskankaan eroa, kuitenkin tietty identiteettiero siinä on. Viisastunu en oo, rouva on. *((myöhemmin samassa haastattelussa, Juhani puhuu työnjatkamisesta))*

Juhani: Niin, oon aatellu ihan vaan fyysistä jaksamista. Kun työpari on kuitenkin entinen, mua selvästi nuorempi, ja entinen urheilija, että... kyl mää näille kolmekymppisille pärjään. Mut tota toi 55-vuotias urheilija on vähän vaikee... (yhteistä naurua) tällasia pappoja me ollaan. Työnantaja täytti juuri 65 syksyllä, että se ymmärtää vähän ikääntymisestä. Vaikka nuori poika sek in vielä on.

Mitä sitten voimme näiden katkelmien pohjalta todeta suurten ikäluokkien tai miesten ikääntymisestä? Auttaako laadullinen seuranta ja haastattelujen toistaminen luomaan kokonaisemman, puhuttelevamman tai jollain tapaa yhteiskunnallisesti relevanttimman kuvan ikääntymisen dynamiikasta? Vai onko pikemminkin kyse tutkijan taroituksenmukaisesti valitsemista ääritapauksista ja laadullisen aineiston paloista, joiden kautta voidaan esittää juuri halutunlainen kuvaus?

Kolme keskeistä havaintoa on syytä keskustella tässä läpi. Aineisto-oesimerkit ovat ensinnäkin hyvin rajallisia ja aito laadullinen seu-

rantatutkimus vaatisi systemaattisemman otannan tekemistä suurten ikäluokkien edustajista. Suuret ikäluokat saattaisivatkin olla laadullisen seurannan kannalta hyvin toimiva kohde. Baby-boom käsitteenä tunnetaan useissa länsimaissa ja yleisotsakkeena se myös helposti johdattaa oletamaan yhtäläisyyksiä läpi sukupolven, kenties kansainvälisestikin. Suomessa tutkimus on kuitenkin jo tuonut vahvasti esille, että suuret ikäluokat ovat kaikkea muuta kuin yhtenäinen sukupolvi. Pikemminkin on kyse kohortista, johon ”kuuluvien elämänskaari on ollut täynnä tienhaaroja, joissa tiet ovat eriytyneet” (Karisto 2005, 28) ja joka itse asiassa koostuu useista paikallissukupolvista (Jyrkämä 2005). Laadullisen seurantatutkimuksen kautta voitaisiin edelleen problematisoida suurten ikäluokkien kohorttikokemusta, kysyä tulisiko suurista ikäluokista tai heidän käynnissä olevasta ikäänymisestäään tai eläköitymisestäään puhua yksikössä vai monikossa, ja edelleen täydentää olemassa olevaa makro-sosiaalisesti kehystettyä kuvaa paikallisesti koetulla ja kerrotulla.

Toiseksi jo tässä esitetyn pohjalta voimme nähdä yhteiskuntaluokan ja työmarkkina-aseman selvästi jäsentävän miesten ikäänymisen kokemusta ja minuuden rakentumista haastattelupuheessa. Sukupuoli ei siis selittäjänä ole itsessään riittävä (vrt. Gordon ym. 2005). Aineistokatkelmissa eläkkeelle siirtyminen jäsentyy yhtäältä tehtyjen omien valintojen kautta (Pauli) ja toisaalta kasvottoman viranomais-toimien kautta (”ne on siirtänyt minut eläkkeeltä toiselle”, Juhani). Sukupuolittunut miestarina jäsentyy siis jälleen työn kautta. Jos työtä ei ole, on epäonnistunut löytämään paikkansa ja tarinalta puuttuu tulevaisuusperspektiivi. Toisaalta töistä pois jäätyä ja firman siirryttyä pojalle ollaan ”ei mikään”.

Kolmanneksi laadullinen seuranta-asetelma näyttäisi myös rikastuttavan ikäänymisen sukupuolittuneen ymmärryksen rakentamista. Ilman seurantaa käsitys Juhaniin työurasta olisi esimerkiksi jäänyt poikileikkaukseksi ja tuokiokuvaksi, ja myöhemmin tapahtunut paluu työmarkkinoille ja ratkaisu jatkaa työn tekoa eläkkeellä olisi rajautunut tutkimuskuvan ulkopuolelle. Ajallisuus menetelmällisenä strategiana avaa siis laadultaan ainutlaatuisen empiirisen näkymän myös suku-

puollittuneiden ikääntymiskokemusten rakentumiseen. Glen Elderin (1991, 58) sanoin ”[m]inkä tahansa vakavasti otettavan ihmiselämää käsittelevän tutkimuksen on huomioitava aika, prosessit ja sosiaalinen konteksti”. Juuri ajassa tapahtuva muutos ja yksittäisten ihmisten tekemät henkilökohtaiset jäsennykset, asenteet ja toiminta suhteessa elämänkulullisiin siirtymiin, tapahtumiin ja muutokseen korostuvat laadullisessa seurannassa. Tuloksena on elokuva pysäytyskuvan sijaan. Juhanin ja Paulin haastatteluista on luettavissa ulos erilaisia ura- ja eläköitymispolkuja sekä terveyden arviointeja ja henkilökohtaisia valintoja ja terveystyöskäytymistä koskevia pohdintoja. Lisäksi, ja tässä näytettyä paljon laajemmin, aineisto sisältää sukupolvien (isien ja poikien) ja sukupuolten välisten suhteiden muutosta ja kehittymistä koskevaa puhetta sekä isovanhemmuudelle asettuvien kulttuuristen odotusten, roolien ja siirtymien ja hyvän kuoleman käsittelyä.

Laadullisen seurantatutkimuksen edellä mainitut kiistattomat edut eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että olisin myymässä sitä jollain tavoin parempana, todellisempaa tai syvempää tietoa tuottavana menetelmänä. Tämän kaltaisiin metodihierarkioita rakentaviin ja ylläpitäviin äänenpainoihin usein törmää menetelmäkijallisuutta lukiessa eivätkä laadullisen seurantatutkimuksen tekstikään ihan kuivin jaloin tästä selviydy (McLeod & Thomson 2009). Metodihierarkioiden rakentamisen sijaan on tärkeää nähdä kulloinkin käytetyn lähestymistavan vahvuudet ja rajoitukset, ja myös kirjoittaa nämä analyysiä lukevalle selkeästi näkyviin. Mitä tahansa lähestymistapaa käytämmekin, on tutkimuksemme aina avoin ”entä jos” -kysymyksille. Entä jos haastattelija olisi ollutkin mies, olisiko se vaikuttanut haastattelujen sisältöihin ja puhumisen tapaan? Entä jos olisitkin kahden haastattelukerran sijaan jututtanut miehiä vuoden välein? Entä vertailu naishaastateltaviin? Kaikki tekemisemme ja tekemämme ratkaisut voidaan siis kyseenalaistaa ja siksi ne on syytä aina perustella.

Sukupuolittunut ikä – vai onko intersektionaalisuus ”uusi musta”?

Onko sukupuoli, yksilön mieheys tai naiseus lopulta ikääntymisprosessia keskeisimmin jäsentävä ja rakenteistava määre? Vai tulisiko sukupuolen rinnalle yhä useammin tuoda muita ikääntymistä yhtä lailla kehystäviä tekijöitä, kuten rotu, luokka tai seksuaalinen suuntautuminen? Muotimaailmasta lainattua termiä käyttäen luvun loppuksi pohdinkin: onko sukupuoli epämuodikas tai lähestymistapana passé ja intersektionaalisuus puolestaan ”uusi musta”? Kysymys liittyy gerontologisessa tutkimuksessa tehtyihin metodologisiin valintoihin ja laajemmin tieteellisen teoreettisen keskustelun itsestäänselvyksiin, yleistyksiin ja sokeisiin kohtiin.

Feministisen gerontologian syntyhistoria rakentui aikoinaan havainnolle, jonka mukaan naisten ikääntymiskokemus ei helposti mahtunut tieteellisiin jäsenyksiin. Syynä oli miehen ikääntymisen käyttö mittarina, jota vasten naisen ikääntymistä tarkasteltiin (esim. Calasanti 2009, 472). Näennäisen sukupuolineutraali standardi ikääntymisestä puhuttaessa oli siis itse asiassa hyvin miehinen. Tällöin esimerkiksi länsimaisen naisen eläköityminen asettui kuriositeetiksi ja poikkeukselliseksi, kun sitä verrattiin standardiin, joka pohjasi miesten pidempään ja rikkoutumattomampaan työuraan. Toisaalta, vanhuus voidaan perustellusti nähdä erityisesti feministisenä kysymyksenä. Vuonna 1999 ilmestyneessä *Naiset ja ikääntyminen* -kirjassa toteankin muun muassa, että ”odotettavissa oleva keskimääräinen elinikä suosii yhä naista siten, että vanhuus, erityisesti 85 ikävuoden jälkeen, on tulevaisuudessakin naiskysymys” (Nikander 1999, 212).

Sukupuolisensitiiviselle, sekä naiseuden että mieheyden mukanaan tuomat aspektit huomioivalle tutkimukselle on silti selvä tilauksensa. Mieheys saattaa oivaltavalla tavalla toimia analyyttisenä linssinä ja lähtökohtana, jonka kautta sukupuolispesifit erot ja samankaltaisuudet samoin kuin liikkeessä olevat sukupolvittuneet elämänkulun kulttuuriset merkitykset asettuvat uudella tapaa tarkasteltaviksi. Tästä tämä kirja on hyvä osoitus. Analyyttisten sukupuolisilmälasiensa pukemisen sijaan haasteena on tuottaa tutkimusta, joka aidosti ja

oivaltavasti huomioi sukupuolen merkityksen osana ikääntymistä ja elämänkulkua. Samalla tutkimus haastaa ja laventaa olemassa olevia kulttuurisia sukupuolitarinoita ja ymmärrysrepertuaareja niiden kaven-
tamisen tai implisiittisen vahvistamisen sijaan (Ojala & Pietilä 2010).

Sukupuolta ja ikää yhdistävän tulkinnan rinnalle on syytä silti tuo-
da myös muita muuttujia ja viimeaikaisessa ikääntymistutkimuksessa
tämä intersektionaalisuuden vaatimus korostuukin selvästi (Calasanti
2009, Ojala 2010, Ojala & Pietilä 2010; tämä kirja). Sukupuolen rin-
nalle nostetaan enenevästi tarkastelutapoja, joissa rodun, sukupuolisen
suuntautumisen, luokka-aseman tai globaalispaikallisen sijainnin ja
prosessien aspektit laajentavat ikääntymisen ilmiöön avautuvaa nä-
kymää. Samalla sukupuolen merkitys ihmisistä määrittävinä määreenä
suhteellistuu ja saa paikkansa keskeisenä, mutta vain yhtenä monista
ikäntymisen todellisuutta ja kokemusta jäsentävistä tekijöistä. Saman-
aikaisesti voi myös väittää iän mukaan tuomisen yhtä lailla laventavan
ja hienosyistävän intersektionaalisuuden perinteisen kolmijaon luokka
– sukupuoli – rotu puitteissa käytyjä keskusteluita (esim. Acker 1999).

Nais- tai miesspesifistä ikääntymisestä ei siis ole enää mahdollista
puhua yleistäen tai yksikössä, vaan eri intersektionaalisten element-
tien toisiinsa yhdistyminen ja keskinäistarkastelu eri elämänkulun
vaiheissa vääjäämättä moninaistaa ja problematisoi keskimääräisistä
ajoituksista ja siirtymistä käytävää keskustelua (Calasanti 2010). Vii-
meaikainen puhe elämänkulun globaalimaantieteestä vielä edelleen
haastaa ikää ja elämänkulkua koskevaa teoretisointia ja tuo samalla
esille paitsi käytössä olevien menetelmien ja tutkimusasetelmien myös
teoreettisen likinäköisyyden (Dannefer 2004, 650). Globaali ikäänty-
mistä ja elämänkulkua koskeva moninaisuus haastaa gerontologisessa
tutkimuskirjallisuudessa esiintyvät perinteiset yleistykset, itsestään-
selvytykset ja oletukset. Sukupuoli ja ikääntyminen eivät suinkaan
ilmiöinä ja kokemuksina pysy paikallaan länsimaisista tutkimuksista
poikkikulttuurisiin aineistoihin ja tilanteisiin liikuttaessa. Tutkimuksen
likinäköisyys ja pitkälti angloamerikkalainen ”valkopesty” empiria ja
teorianmuodostus ovat selittämiskyvyltään aina rajallisempia mitä
kauemmaksi länsimaisesta ikääntymistodellisuudesta liikutaan. Toi-

saalta globaalit muutokset näkyvät myös tässä ja nyt kansallisvaltioiden sisällä esimerkiksi uudenaikaisina hoivatodellisuuksina ja -käytäntöinä. Ikääntymisteoretisoinnin globaalimaantiede siis edellyttää jatkossa elämänkulun luokkaan, sukupuoliin, rotuun ja paikallisuuteen suhteuttamista.

Artikkelin alussa mainitsemani erityisnumero on viehättävä esimerkki tieteellisestä tekstistä, jossa kirjoittajat tarkastelevat yhtäältä omaa henkilökohtaista ikääntymistään ja suhteuttavat sitä laajempiin yleistyksiin ja teorioihin. Henkilökohtainen voikin toimia yleisen testinä ja yleistä tulisi aina koetella ja tarkastella suhteessa paikallisesti koettuun. Teoreettista suhteuttamista ja metodologista reflektiota myös suhteessa globaaleihin kehityskuluihin tarvitaan tutkimuksessa yleisemminkin. Erityisen tai henkilökohtaisen ja yleistettävän tiedon samoin kuin mikro- ja makrotason välillä tapahtuvasta tulkintaliikkeestä ja suhteuttamisesta voisikin puhua analyyttis-teoreettisten kaksiteholasien käyttönä. Mitä teoreettisia tai menetelmällisiä ratkaisuja ja rajoituksia tutkimuksessa teemmekin on hyvä välillä koetella tulkintojemme likinäköisyyden astetta zoomaamalla aineiston yksityiskohdista laajempaan paikallis- tai globaalitason yleistämisen mahdollisuuksiin ja päinvastoin yleisestä erityiseen. Teoreettis-menetelmällisten valintojen tuottamia havaintoja esitellessään hyvä tutkimus siis aina myös arvioi, mitä samanaikaisesti jää varjoon ja taka-alalle. Tämä koskee myös sukupuolen merkitystä koskevia empiirisiä havaintoja ja niiden pohjalta tehtyjä yleistyksiä.

Kirjallisuus

- Acker, Joan (1999) *Rewriting Class, Race, and Gender: Problems in Feminist Rethinking*. Teoksessa Myra Marx Ferree, Judith Lorber & Beth B. Hess (toim.). *Revisioning Gender*. Sage London, 44–69.
- Alastalo, Marja (2005) *Metodisubdanteiden mahti. Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Vastapaino, Tampere.

- Bornat, Joanna (2002) Doing Life History Research. Teoksessa Anne Jamieson & Christine R. Victor (toim.) *Researching Ageing and Later Life. The Practice of Social Gerontology*. Open University Press, Buckingham, 117–134.
- Calasanti, Toni (2009) Theorizing Feminist Gerontology and Sexuality: An intersectional approach. Teoksessa Vern L. Bengtson, Daphna Gans, Norella M. Pytney & Merrill Silverstein (toim.) *Handbook of Theories of Aging* (2nd Edition). Springer, New York, 471–498.
- Calasanti, Toni (2010) Gender and Ageing in the Context of Globalization. Teoksessa Dale Dannefer & Chris Phillipson (toim.) *The Sage Handbook of Social Gerontology*. Sage, London, 137–149.
- Dannefer, Dale (2004) Toward a Global Geography of the Life Course. Teoksessa Jeylan T. Mortimer & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the Life Course*. Springer, New York, 647–670.
- Elder, Glen H. Jr. (1991) Lives and Social Change. Teoksessa W.R. Heinz (toim.) *Theoretical Advances in Life Course Research*. Deutscher Studien Verlag, Weinham, 58–86.
- Gordon Tuula, Holland Janet, Lahelma Elina & Thomson Rachel (2005) Imagining Gendered Adulthood: Anxiety, Ambivalence, Avoidance and Anticipation. *European Journal of Women's Studies* 12:1, 83–103.
- Hagestad, G.O & Dannefer Dale (2001) Concepts and Theories of Aging: Beyond Microfication in Social Science Approaches. Teoksessa Robert H. Binstock & Lind K. George (toim.) *Handbook of Aging and the Social Sciences* (5th Edition). Academic, San Diego, California, 3–21.
- Hendricks, Jon (2003) Structure and Identity – Mind the Gap: Towards a Personal Resource Model of Successful Aging. Teoksessa Simon Biggs, Ariela Lowenstein & Jon Hendricks (toim.) *The Need for Theory. Critical Approaches to Social Gerontology*. Baywood, New York, 63–87
- Henwood Karen & Lang, Iain (2003) Qualitative Research Resources: A Consultation Exercise with UK Social Scientists. A Report to the ESRC. Swindon, UK.
- Holland, Julie, Thompson, Rachel & Henderson, Sheila (2006) *Qualitative Longitudinal Research: A Discussion Paper*. London Southbank University.
- Johnson, Julia, Rolph Sheena & Smith Randall (2000) *Residential Care Transformed. Revisiting 'The Last Refuge'*. Palgrave Macmillan, London.
- Jyrkämä, Jyrki (2005) Syntynyt 1947, kuollut...? Suuret ikäluokat ja elämänkulkutulevaisuus. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Vastapaino, Tampere, 347–363.
- Karisto, Antti (2005) Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Vastapaino, Tampere, 17–60.
- Leinonen, Anu (2008) Kohti ikääntyvän yhteiskunnan rakennepiirteitä: esimerkinä funktioanalyysin käyttö iän sosiologisessa tutkimuksessa. *Gerontologia*, 22:1: 12–24.

- Maddox George, L & Campbell, Richard, T. (1985) Scope, Concepts, and Methods in the Study of Aging. Teoksessa E. Shanas & R.B. Binstock (toim.) *Handbook of Aging and the Social Sciences* (2nd edition). Van Nostrand Reinhold, New York, 3–28.
- Manheimer, Ronald, R. (2008) Becoming Historical to Oneself. *Journal of Aging Studies*, 22:2, 177–183.
- McLeod, Julie (2003) Why We Interview Now – Reflexivity and Perspective In a Longitudinal Study. *International Journal of Social Research Methodology* 6:3, 201–212.
- McLeod Julie & Thompson Rachel (2009) *Researching Social Change: Qualitative Approaches*. Sage, London.
- Neale, Bren & Flowerdew, Jennifer (2003) Time, Texture and Childhood. The Contours of Longitudinal Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 6:3, 189–199.
- Nikander, Pirjo (1999) Ikääntyvä yhteiskunta ja tulevaisuuden ikääntyvä nainen. Teoksessa Ilka Kangas & Pirjo Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Gaudeamus, Helsinki, 211–228.
- Nikander, Pirjo (2002) *Age in Action: Membership Work and Stage of Life Categories in Talk*. Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki.
- Nikander Pirjo (2009a) Walking the Talk: Becoming One's Own Data as a Critical Scholar. Review Symposium. *Ageing & Society* 29:4, 649–651.
- Nikander, Pirjo (2009b) Doing Change and Continuity. Age identity and the Micro-macro Divide. In the special issue: Discourse, Identity and Change in Mid-to-late Life: Inter-disciplinary Perspectives on Language and Ageing. *Ageing & Society* 29:6, 863–881.
- Nikander, Pirjo (2010) Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset jäsennykset. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 242–268.
- Ojala, Hanna (2010) *Opiskelemissa tavallaan. Vanhat naiset ikäihmisten yliopistossa*. Tampere University Press, Tampere.
- Ojala, Hanna & Pietilä Ilkka (2010) Sosiaaligerontologian näkökulmia sukupuolistuneeseen vanhenemiseen. *Gerontologia* 24:4, 335–344.
- Pietilä, Ilkka (2008) *Between Rocks and Hard Places. Ideological Dilemmas in Men's Talk about Health and Gender*. Acta Universitatis Tamperensis 1329. Tampere University Press, Tampere.
- Pulkkinen, Lea, Fyrsten, Sanna, Kinnunen, Ulla, Kinnunen, Marja-Liisa, Pitkänen, Tuuli & Kokko, Katja (2003) *40+. Erään ikäluokan selviytymistarina*. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 349. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä.
- Saldaña, Johnny (2003) *Longitudinal Qualitative Research: Analyzing Change through Time* AltaMira Press, Walnut Creek.

- Thomson, Rachel & Holland, Julie (2003) Hindsight, Foresight and Insight: The Challenges of Longitudinal Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology* 6:3, 233–244.
- Thomson, Rachel, Plumridge Libby & Holland, Julie (2003) Imagining Adulthood: Resources, Plans and Contradictions. *Gender & Education* 14:4, 337–350.
- Timescapes (2012) Viitattu 1.3. 2012 (<http://www.timescapes.leeds.ac.uk/>)
- Tornstam, Lars (1992) The Quo Vadis of Gerontology. On the Scientific Paradigm of Gerontology. *Gerontologist* 32:3, 318–326.
- Townsend, Peter (1962) *The Last Refuge: A Survey of Residential Institutions and Homes for the Aged in England and Wales*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Wadsworth, Michael (2002) Doing Longitudinal Research. Teoksessa Anne Jamieson & Christine R. Victor (toim.) *Researching Ageing and Later Life. The Practice of Social Gerontology*. Open University Press, Buckingham, 99–116.